

יסוד דין וסת ההפלגה

דביר במברגר

- א. מבוא
- ב. הצגת המחלוקת
- ג. השלכות המחלוקת
- ד. שיטות הש"ך והט"ז
- ה. סיכום
- ו. נספח - ביאור שיטת הרמב"ן בוסת ההפלגה

א. מבוא

דיני הוסתות הם מהדינים הסבוכים בהלכות נידה, הכוללים פרטים רבים והסתעפויות רבות. במאמר זה, ננסה לעמוד על מחלוקת יסודית בין הרמב"ן מחד, לבין הראב"ד, הרשב"א והר"ן מאידך, בהבנת יסוד דין הוסתות. כפי שנראה במהלך הדברים, שיטת הרמב"ן גוררת השלכות רבות, בעוד שיטת שאר הראשונים מאפשרת מנעד רחב של דעות.

ב. הצגת המחלוקת

כל אשר עברו תחת עינו הלכות הוסתות, יודע היטב שיש שני סוגי וסתות התלויות בימים – וסת ההפלגה ווסת החודש. בוסת ההפלגה יש לחוש להפלגה של ימים שווים (למשל: אישה הרואה כל 22 ימים¹), בעוד בוסת החודש יש לחוש לימים השווים (למשל: אישה הרואה תמיד בא' בחודש, גם אם אחד מלא ואחד חסר). הבנה זו, נמצאת כבר בראב"ד (בעלי הנפש תיקון הוסתות ג) ובתוספות (סד, א ד"ה איתמר), ולאחר מכן בראשונים רבים נוספים. אולם, מצאנו שני ראשונים שחלקו על כך – הרמב"ן בחידושיו (סד, א)² והרא"ה בבדק הבית (דף ט עמוד א).

* הפניות סתמיות במאמר זה לגמרא ולראשונים על הגמרא מתייחסות למסכת נידה. הפניות סתמיות לטור, לשולחן ערוך ולנושאי כליהם מתייחסות לחלק יורה דעה.

1. לצורך נוחות הדיון, כאשר אנחנו עוסקים בוסת ההפלגות נשתמש בתיאור מספרי (לדוגמה – 22 יום), בעוד לוסת החודשים נשתמש באות המסמנת את היום בחודש (לדוגמה – א' בחודש).

2. יש לציין שהרמב"ן בחידושיו מסיים את דבריו באמירה מסתייגת: "בעל נפש יחוש להחמיר בענין הוסתות בין כדבריני בין כדברי הראשונים עד יערה עלינו או על אחרים רוח ממרום להכריע איזו היא הדרך הישרה שיבור לו האדם". כמו כן, בהלכותיו (ה, יב) פסק הרמב"ן כדברי הראב"ד ורוב הראשונים, שיש מושג של וסת החודש.

כתב הרמב"ן:

וקורא אני על עצמי מקרא זה 'פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה' (תהלים קלט, ו), וכי הוסת מזל יום גורם או מזל שעה גורם שיהא תלוי ביום השבוע או ביום החדש, שהרי להפלגות שוות הדין נותן כן שכבר נתמלאת סאתה של זו וכן דרכן של נשים כולן, וכן של אנשים בחלאים של הפסקות שהן באין בהפסקות שוות או בשעת המולד של לבנה ובמלואה אלא שיהא שיפורא גורם תימא הוא, ולפי דעתי בעניותי לא יפה כוונו הראשונים בחלוקי הוסתות שאני אומר אין וסת אלא להפלגה שוה לפי שהאורח בזמנו הוא בא מתמלא ונופצת לזמן הקבוע שכן טבען של בני אדם.

(חידושי הרמב"ן סד, א ד"ה וקורא)

הרמב"ן טוען שאין מושג של וסת החודש – כל מה שיש זה וסת ההפלגות³. יש לשים לב לטעם דין ההפלגה לשיטתו – אישה זו "נתמלא סאתה", ועל כן היא "מתמלאת ונופצת" – יש תהליך שמתחיל החל מהראייה הראשונה, ובסוף זמן זה היא נופצת ומוציאה דם⁴.

הרא"ה גם כן חלק על המושג המקובל של וסת החודש, אבל בכיוון אחר. לדידו, יש וסת הנקבעת לפי המרחק ממולד הלבנה – כך לא "שיפורא גרים", אלא המולד גורם. אין זה תלוי ביום החודש, אותו קובעים בית הדין, אלא תלוי במולד הלבנה, שהוא תהליך טבעי. כאשר הר"ן מצטט שיטה זו, הוא מצטטה בזה הלשון (לפנינו לשון זו לא מופיעה):

תירץ הרא"ה ז"ל דלאו לימי החדש של קביעות ב"ד קאמרי' אלא ליום המולד שאפשר שמרחק ידוע מן המולד גורם לה לראות או בהשואה או בדילוג כשם שמצינו שהאשה קובעת וסת לימים ידועים דאלמא היום גורם לוסת שיבא.

(ר"ן נדה סד, א ד"ה ראתה)

הר"ן משווה וסת זו לוסת ההפלגות – כשם שהיום הידוע גורם, כך גם המרחק מהמולד. ברור שיש כאן שיטה החולקת על שיטת הרמב"ן שראינו – לשיטת הרמב"ן, בוסת ההפלגות היא "מתמלאת ונופצת", ואין קשר בין זה לבין וסת המולד. הר"ן נוקט שיש לה גורם שבא כל זמן מסוים – היום המסוים בחודש הזה גורם.

3. הרמב"ן ציין שכך עולה גם מסתימת לשון הרמב"ם שלא חילק בכך. יש להוסיף שכך עולה גם מדברי הר"ד בתוספותיו (סד, א ד"ה איתמר). בנספח למאמר נרחיב בביאור שיטת הרמב"ן.

4. הרמב"ן התקשה לדבריו מה היא וסת של שוורים – שור שמועד לנגוח כל זמן מסוים, והסביר לדרכו: "ושמא משלשים לשלשים מוסיף כח ונוגח".

יש להדגיש, ששיטות אלו של הראשונים אינן קשורות בהכרח לשיטתם ביחס לוסת החודש – יש כאן שתי התבוננויות על וסת ההפלגה, שיש לדון בהם גם ללא קשר לוסת החודש⁵. בדברנו להלן נרצה לטעון שהראשונים נחלקו בשאלה זו במחלוקת עקבית⁶.

ג. השלכות המחלוקת

ג.1. הפלגה כפולה

נתחיל דווקא מסוגיה בה במבט ראשון שיטות הראשונים נראות הפוכות מכפי שהצגנו את דבריהם. בעזרת דברים אלו, נחדד יותר את שיטות הראשונים.

האמוראים (לט, א) נחלקו ביחס לוסת ההפלגה, מה הדין כאשר אישה לא רואה ביום וסתה, אלא מאחרת כמה ימים. במקרה המתואר בגמרא שם – יש לאישה זאת וסת כל 22 ימים, ושינתה פעם אחת לראות בהפלגה של 27. רב פפא נקט שבמקרה זה עליה עדיין לחוש להפלגת 22 מהזמן שבו הייתה אמורה לראות, כלומר 17 יום מהפעם האחרונה שראתה בו. רב הונא בריה דרב יהושע חלק, ואמר שעליה לחוש ליום ה-22 מהיום בו ראתה בפעם האחרונה.

לשיטת רב פפא עולה שהגורם מגיע לאישה כל 22 יום. אם בפעם הזאת לא יצא הדם, אז כנראה שהפעם היום הזה לא "הועיל" להוציא דם, אבל זה לא משנה – עדיין יש לחוש ליום זה, עד שתעקר הוסת. למרות שלמעשה אין כאן הפלגה של 22 מהראייה האחרונה, אלא מיום שהיא הייתה אמורה לראות בו, זה לא משנה – יום הגורם הגיע, אם הוא לא הוציא הפעם דם זה לא משנה.

כעת יש לדון בשיטת רב הונא שחולק, האם הוא חולק עקרונית או נקודתית. דרך אחת היא להגיד שהוא מסכים לעקרון העולה מדברי רב פפא, לפיו גם כאשר האישה לא רואה בשעת וסתה אנחנו מניחים שהגיע הגורם. על אף זאת, טוען רב הונא – כאשר יש ראייה שלא בשעת וסתה, אנחנו לא נגיד שהגיע הגורם בזמנו אלא שלא הוציא דם. במקרה בו האישה אחרה את זמן וסתה, וראתה בהפלגה של 27, אנחנו נניח שביום ה-22 לא הגיע הגורם כלל.

אפשרות אחרת היא להסביר שהוא חולק עקרונית, וסובר שאם ביום הוסת האישה לא ראתה – הרי שהפעם גורם הוסת לא הגיע. לדידו, מועד וסתה גורר בהכרח ראיית דם, ואם לא ראתה – הרי שלא הגיע הגורם.

5. הרמב"ן עצמו נקט שאין מושג כלל של היום גורם, ולכן גם לא קיבל את וסת החודש, אבל גם אם מקבלים את וסת החודש אפשר לקבל את שיטתו ביחס לוסת ההפלגות.

6. עיין במאמרו של יהודה קליין, "וסת ההפלגה – מחלוקת הש"ך והט"ז", אורות עציון יט (תשנ"א), שם הכותב העמיד מחלוקת זו כמחלוקת בין הש"ך והט"ז. במאמר זה נרצה לטעון שעצם התלייה אינה מוכרחת, אבל שתי השיטות אכן קיימות ומופיעות בדברי הקדמונים.

הנפקא מינה בין האפשרויות תהיה במקרה בו תהיה הפלגה כפולה – אם יש לה הפלגה של 20 יום, ולא ראתה פעם אחת ביום ה־20. האם עליה לחוש ליום ה־40? לפי האפשרות הראשונה, הרי שהוא מודה עקרונית לשיטת רב פפא שגם אם האישה לא ראתה בשעת וסתה, אנחנו מניחים שהגיע הגורם. אם כן, במקרה בו האישה לא ראתה במועד אחר משעת וסתה, נניח שאכן הגיע הגורם אז, ואם כן עליה יהיה לחוש ליום ה־40. לעומת זאת, לפי האפשרות השנייה אם האישה לא ראתה בשעת וסתה אנחנו נניח שלא הגיע הגורם, ולכן אין משמעות לחשש ביום ה־40 – הרי הפלגה זו היא הפלגה של 40 יום ולא של 20 יום, ואין לזה שייכות לוסתה.

במבט ראשון, שתי האפשרויות האלו תלויות בשאלה בה פתחנו. אם אנחנו נוקטים שהאישה "מתמלאת ונופצת", אז במקרה בו לא ראתה דם – לא נוכל להגיד שהיא "נפצה". לעומת זאת, אם אנחנו מניחים שיש גורם שמגיע כל זמן מסוים, נוכל גם אם לא ראתה דם להגיד שהגורם הגיע, אך לא הוציא דם.

אולם, בראשונים מצאנו לא כך. הרמב"ן (סד, א ד"ה היתה) בתחילה אמנם נטה לומר שהפלגה כפולה אינה הפלגה, אך למעשה פסק שהיא נחשבת הפלגה⁷. זאת לעומת דברי הר"ן (שם ד"ה היתה), שנקט (בעקבות הרשב"א שם ד"ה ה"ג היתה) שיש לגרום בסוגיה אחרת⁸, ומסתבר שתיקון הגרסה נבע מכך שנמנע להסביר כדברי הרמב"ן – כיוון שלשיטתו הפלגה כפולה אינה הפלגה⁹. סתירה זו ניתן למצוא גם בדברי הראב"ד (שער תיקון הוסתות א), שעל אף שנראה לקמן שעקרונית סובר כשיטת הרשב"א והר"ן, ביחס להפלגה כפולה סבר כדברי הרמב"ן¹⁰.

צד אחד ניתן להסביר בפשטות – את דברי הר"ן. נראה פשוט שגם אם אנחנו אומרים שהיום המסוים גורם, אפשר בהחלט להגיד שהאישה הזאת צריכה לראות דם כדי שנניח שהגורם באמת הגיע, ואם היא לא ראתה דם, לא תולים שהגורם הגיע ולא ראתה בו דם. על כן, אם לא ראתה בהפלגת ה־20, הרי שאנחנו מניחים שהיא לא ראתה בזמן זה, ועל כן

7. הדין שם בסוגיה הוא לגבי חזרה לוסת הקודמת – במקרה בו היה לה וסת, אך שנתה וסתה פעמיים לוסת אחרת, ואז ראתה וסת כפולה מוסתה הראשון. כלומר, היה לה וסת של 20 יום, אחר כך ראתה פעמיים בהפלגה של 30, ואז ראתה בהפלגה של 40 יום.

8. המקרה לדבריהם מקביל בדיוק לגרסת הרמב"ן שבהערה הקודמת, רק במקום הפלגה כפולה של 40 הם נקטו שהפלגה היא של 20 בלבד.

9. אם כי יש מקום לדחות את הראיה, ולהגיד שהר"ן חלק מסיבה אחרת, שסבר שוסת נעקרת אחרי שלוש פעמים שהאישה לא רואה בשעת וסתה, גם אם לא נקבע לה וסת אחרת – כדברי הרז"ה (סלע המחלוקת שער תיקון הוסתות סימן א אות ח).

10. במחלוקת זו נחלקו גם האחרונים אחר כך (ללא הבאת דברי ראשונים אלו) – הבית יוסף (קפט, טו) והט"ז (קפט, לא) נקטו כשיטת הרמב"ן, בעוד הש"ך (קפט, מה) נקט כשיטת הרשב"א והר"ן. וראה עוד להלן ביחס לשיטות הש"ך והט"ז.

אינה צריכה לחוש להפלגת 40 יום. אולם, את הרמב"ן צריך להבין – אם היא מתמלאת ונופצת, למה יש לחוש להפלגה של 40 יום¹¹?

נראה שיש להסביר את הדברים, שגם הרמב"ן לא סבר שהאישה מתמלאת דם, ואז כאשר לא נותר לה מקום במקור היא נופצת את דמה. הרמב"ן נוקט שיש כאן תהליך טבעי, שאורכו הוא כאורך הוסת. ייתכן בהחלט שהתהליך הזה לא יגרום בסופו לראיית דם, אם לא יצא כתוצאה מתהליך זה. אבל, כל עוד אין לנו סיבה להניח אחרת, אנחנו ממשיכים להניח שהתהליך ממשיך, ועל כן לדידו גם הפלגה כפולה היא הפלגה¹².

ג.2. הפלגה קצרה עוקרת הפלגה ארוכה

דנו ראשונים ואחרונים במקרה בו ראתה הפלגה ארוכה, ואחר כך הפלגה קצרה יותר. שאלה זו נידונה בשני מקרים – מקרה בו יש לאישה וסת קבוע לפני (למשל: וסת לראות כל 30 ימים, וראתה פעם אחת אחרי 20 ימים), ומקרה בו הראייה היא חד פעמית. דיון זה טומן בחובו שתי שאלות שונות:

א. האם ראייה לפני שעת הראייה היעודה מהווה עקירה של ההפלגה הקודמת. לשאלה זו השלכות ביחס לוסת קבוע וביחס לוסת שאינו קבוע:

1. **וסת שאינו קבוע** – כאשר האישה ראתה הפלגה של 30 ימים, האם כדי לעקור אותה צריך דווקא לא לראות ביום ה-30, או שמא עצם זה שיש הפלגה אחרת, גם אם קצרה יותר, עוקרת את ההפלגה הקודמת?

2. **וסת קבועה** – האם יש צורך שהאישה לא תראה שלוש פעמים ביום הוסת, או שמא עצם זה שהיא קבעה וסת שלוש פעמים, גם להפלגות קצרות יותר, עוקר את הוסת?

ב. במידה והוסת לא נעקרה (בוסת שאינו קבוע אם ננקוט שאין עקירה, או בוסת קבועה שצריכה להעקר ג' פעמים), האם יש לחשוש לראייה היעודה (יום ה-30) על פי חישובה המקורי, או שמא יש למנות את 30 הימים מהראייה האחרונה?

11. לא ניתן להסביר שהרמב"ן אומר זאת רק לפי שיטת הראב"ד (ראה לעיל הערה 2), שכן בדבריו הרמב"ן כותב במפורש שהוא אומר זאת לשיטתו שאין וסת החודש. ככלל, נראה שבחידושי הרמב"ן נוקט כשיטתו, גם בדף לט, ב (ד"ה גרסת רש"י), למעיין היטב בדבריו (הריטב"א ציטט את דברי הרמב"ן כשיטת הראב"ד, שיש צורך בארבע הפלגות לקביעת הוסת. מרקדוק הרמב"ן נראה שהוא עצמו לא סבר כך, ואכמ"ל).

12. נראה שבכך יש להסביר את מה שאפשר לכאורה להקשות על הרמב"ן, מכך שהגמרא (לט, ב) מסבירה מקרה מסוים כ"דמים יתרים", כלומר שהאישה ראתה דם לא בשעת וסתה, ודמים אלו הם דמים יתרים. לכאורה, אם נצמד בדרכו של הרמב"ן שהאישה "מתמלאת ונופצת", הרי שאישה זו הייתה צריכה לנפוץ כולה בזמן זה, ולא לחכות ליום הוסת. אלא, שלאור הדברים שבוארו אין קושיה – התהליך מסתיים בשעת וסתה, ודם זה הוא דם וסתה שקדם לכך, בגלל הדמים היתרים.

בשאלות אלו נחלקו ראשונים ואחרונים. מדברי הרשב"א¹³ עולה שהתשובה לשאלה הראשונה היא שאין עקירה של הוסת, כאשר התשובה לשאלה השנייה היא שיש לחוש מהראייה הקודמת ולא מהראייה הנוכחית. כלומר, אם לאשה הייתה הפלגה של 30, ואז הפלגה של 20, עדיין עליה לחוש ליום ה-30 מהראייה הקודמת. בשיטת הר"ן¹⁴, ניתן למצוא התייחסות רק לשאלה השנייה, שם עולה שיש לחוש לראייה הקודמת. הראב"ד נקט ביחס לשאלה הראשונה שהאישה לא עוקרת, אך ביחס לשאלה השנייה נקט שיש לחוש מהראייה הנוכחית¹⁵.

לעומת זאת, דעת הרמב"ן בהלכותיו (ה, כא)¹⁶ ביחס לשאלה הראשונה, היא שהראייה נעקרת. נראה שהרמב"ן היה מוכרח לכך לשיטתו. שהרי, לפי שיטתו, לא יכולות להיות לאישה שתי וסתות הפלגה במקביל – זהו תהליך ביולוגי, אחת לכמה זמן היא רואה דם. בניגוד למקרים גורמי ראייה, שיכולים להתקיים במקביל זה לזה, כיוון שלפי הרמב"ן מדובר במחזוריות הקבועה בגוף האישה, שנובעת מ"מילוי" הדם בגופה – לא יכול להיות שתתקיים במקביל לה מחזוריות אחרת. לכן, אם כעת יש לה הפלגה אחרת, גם אם היא קצרה יותר, אין לה לחוש יותר להפלגה הקודמת – יש לה וסת חדשה לחוש אליה (מכיוון

13. הרשב"א אמר זאת ביחס לשאלת רב פפא בסוגיית קביעת וסת בימי הנידה והזיבה (לט, א ד"ה מיקבע). רב פפא שואל, על הצד שלא קובעים וסת בימי הזיבה: "מיחש מה הוא דניחוש לה". לשיטת הרשב"א (בעקבות התוספות לט, א ד"ה מקבע), שאלת הגמרא היא על מקרה בו יש לה וסת קבוע, שחל כעת בימי הזיבה. שיטת הרשב"א (לט, ב ד"ה ומ"מ הני; דלא כשיטת התוספות סד, א ד"ה איתמר) היא שהסוגיה עוסקת בוסת הפלגה בלבד, ולא בוסת החודש. על כן, מתאר הרשב"א את המציאות שהייתה למודה 30 ימים, וראתה פעם אחת 20 ימים. שאלת הגמרא היא האם עליה לחוש בימי הזיבה, אבל ניתן לראות שבאופן עקרוני עליה לחוש ביום ה-30 לראייה הקודמת. הריטב"א (לט, א ד"ה מקבע) הביא יחד עם פירוש זה גם אפשרות שכל הסיבה שאין עקירה בוסת הקצרה זה רב פפא לשיטתו, אבל מדברי הרשב"א עולה לא כך.

14. הר"ן (סח, ב ד"ה נימא) עוסק בקושיית הגמרא על דברי שמואל, הסובר שאי אפשר לקבוע וסת בימי זיבתה, מכך שבמשנה מתואר מקרה בו יש לאישה וסת בימי הזיבה. מקשה הר"ן שייתכן שמדובר במקרה בו היה לה וסת קבוע, ואז ראתה בהפלגה קצרה, ועכשיו יוצא שוסתה הקבוע יוצא בימי הזיבה, בלי שקבעה אותו במיוחד בימי הזיבה. מדבריו עולה שבמקרה זה, עליה לחוש לוסת הקודמת.

15. עיין בבעלי הנפש (שער תיקון הוסתות סימן ג), שם כתב במפורש ביחס לשאלה הראשונה, שהפלגה קצרה אינה עוקרת את ההפלגה הארוכה ("ודע שאינה עקירה עד שהגיע יום הוסת ולא תראה בו ובבדיקה. אבל אם תוסיף ראיות בין הוסתות אין זו עקירה"). במהדורה קמא של דבריו אפשר לראות שהוא סובר ביחס לשאלה השנייה שיש למנות מהראייה החדשה. הראב"ד דן לגבי מקרה בו יש וסת של 20 וראתה פעם אחת הפלגה של 25 ימים. במהדורה בתרא, הוא רק אומר את דין הגמרא שחוששת לשניהם. במהדורה קמא הוסיף עוד ואמר: "וכשהיא חוששת עוד לכ"ה אם ראתה ביום כ' שחששה בו הרי היא מונה כ"ה יום מיום כ' ואילך". אמנם, הראב"ד מחק זאת במהדורה בתרא, אבל לא מסתבר שזה בגלל שחזר בו, כי אחרת היה צריך לכתוב זאת במפורש, ונראה יותר שלא כתב זאת לרוב פשיטתו.

16. כך היא פשוט לשונו, כפי שכתבו הפרישה (קפט, כח) והש"ך (קפט, לא). אולם עיין בבית יוסף ובדרכי משה (על הטור קפט, יג) לפירושים נוספים.

שוסת שאינו קבוע נעקר בפעם אחת). אם הדברים נכונים, הרי שהראב"ד והרשב"א חולקים עקרונית על שיטת הרמב"ן ביסוד דיני הוסתות.

לפי דברים אלו, נראה שנוכל לפשוט את השאלה השנייה לדברי הרמב"ן, על אף שלא מצאנו זאת מפורש בדבריו. אם לשיטתו יש תהליך המתחיל מראייה, הרי שעלינו למנות מראייה זו, ולא מהראייה הקודמת. על כן, מסתבר שהוא ינקוט שיש למנות מהראייה החדשה. אולם, יש מקום לדחות תלייה זה, ולהסביר שהראייה החדשה הגיעה מתוך "דמים יתרים", ואינה מן המניין. במקרה בו יש וסת שאינו קבוע, איננו חוששים למציאות זו, ולכן אין לחוש לאחר הפלגה אחת. אולם, כאשר ישנה וסת קבועה, אנחנו חוששים שמא "דמים יתרים" התווספו באישה ולכן כן ראתה דם.

יש לשים לב, שכל האמור הוא רק שהרמב"ן לשיטתו מוכרח לפסוק כפי שכתב. לשיטה החולקת, ניתן בהחלט לנקוט את שתי האפשרויות¹⁷.

ג.3. עונה בינונית

מחלוקת נוספת שנראה שהראשונים נחלקו בה לשיטתם קיימת ביחס לדין עונה בינונית. הרמב"ן (טו, א ד"ה והוא) נקט שאישה שיש לה וסת, אם לא ראתה בשעת וסתה, עליה לחוש ליום העונה הבינונית שלה. הרשב"א (שם ד"ה ומפרשים) חלק, לשיטתו לאישה שיש וסת אין לחוש כלל ליום העונה הבינונית.

נראה כי מחלוקת זו נעוצה במחלוקת יסודית בהבנת דין עונה בינונית. הרמב"ן מבין שדין עונה בינונית פירושו שאישה רגילה רואה בתוך 30 ימים. לכן, אם היא לא ראתה עד כה, אנחנו אומרים שמן הסתם היא תראה כעת – ביום ה-30. לכן, גם אם יש לה וסת, אם לא ראתה בשעת וסתה, עליה לחוש ליום ה-30. לעומת זאת, הרשב"א נוקט שדין עונה בינונית יסודו אחר – לשיטתו, לאישה צריך להיות גורם שקובע כל כמה זמן היא תראה. הנחת המוצא שלנו היא שאישה רואה כל 30 ימים, עד שלא יוכח אחרת – שיקבע וסת כדינו. על כן, רק אישה שאין לה וסת צריכה לחוש ליום העונה הבינונית¹⁸.

17. אפשר להגיד, כמו שראינו לעיל בדברי הרשב"א והר"ן, שאין עקירה של הוסת בלי שהיא לא תראה בזמן זה – ייתכנו שני גורמים לאישה לראות, ולכן כל עוד לא הוכח שהיא לא רואה בהפלגה הקודמת שלה, עליה לחוש להפלגה זו. מאידך, אפשר שלא יהיו לאישה שני גורמים, ועל כן ראייה גם שלא בזמנה תעקור את הוסת. גם ביחס לשאלה השנייה, ייתכן שאנחנו לא נניח שהגורם הוודי ממקומו כל עוד לא הוכח שהיא אינה רואה שם, ועל כן יהיה עליה עדיין לחוש מהראייה הקודמת. גם כאן, ניתן בהחלט להבין שהגורם זו ממקומו כאשר האישה ראתה בזמן אחר.

18. עיין בש"ך (קפט, ל), שהקשה איך ייתכן שאישה מוחזקת לראות גם ביום החודש (אם ראתה פעם האחרונה בא', עליה לחוש בא' בחודש שלאחריו), וגם ביום שלאחר מכן – מדין עונה בינונית. איך יכול להיות שחזקת האישה לראות בשני ימים צמודים אלו? קושיה זו מבוססת על הנחת הרשב"א, לפיה עונה בינונית זה יום שהיא מוחזקת לראות בו. לשיטת הרמב"ן האישה לא מוחזקת לראות, אלא היא כנראה תראה לפני.

נראה שגם כאן הראשונים נחלקו לשיטתם. הרשב"א סובר שוסת ההפלגות פירושה שהיום המסוים גורם, ועל כן גם בעונה בינונית – יום ה־30 הוא היום הגורם. לעומת זאת, הרמב"ן לא יכול לקבל שיטה זו, כי התנגד לכך שיש יום שגורם, לכן הסביר אחרת שהכוונה היא שהיא מוחזקת לראות בתוך שלושים הימים הללו.

יש לשים לב, שרק הרמב"ן עצמו מחויב לשיטתו כאן: הרמב"ן עצמו, התנגד עקרונית לכל המושג של יום שגורם, ולכן לא היה יכול לקבל את הבנת הרשב"א בעונה בינונית. אבל, אם נטען לא כך, אלא שיש מושג של וסת החודש, כלומר של יום הגורם את הראייה, אף אם ננקוט שבוסת ההפלגות היא "מתמלאת ונופצת", נוכל להסביר כרשב"א – ייתכן שיום ה־30 הוא היום הגורם לה לראות, כמו וסת החודש. לכל אישה צריך שיהיה או יום שגורם לה לראות, או תהליך שבסופו היא רואה. אם אין לה וסת לחודש או הפלגה, נאמר שוסתה הוא ביום ה־30.

כמו כן, יש לשים לב שאפשר עקרונית לנקוט כשיטת הרשב"א, שוסת ההפלגות יסודה הוא גורם שמגיע לזמן מסוים, ובכל זאת אפשר להסביר ביחס לעונה בינונית כשיטת הרמב"ן – הסברה שאישה בהכרח תראה בתוך ל' יום יכולה להיות נכונה גם ללא קשר לשאלה האם זה הוא יסוד הדין של וסת הפלגה. באמת, מצאנו שהר"ן (טו, א ד"ה והוא) העתיק את דברי הרמב"ן ללא עוררין.

ד. שיטות הש"ך והט"ז

בדברי הש"ך והט"ז מצאנו מחלוקות דומות מאוד לדברי הרמב"ן ושאר הראשונים – הש"ך כרמב"ן, הט"ז כרשב"א והר"ן¹⁹. ביחס להפלגה כפולה, האחרונים נקטו כמו מה שאמרנו שהיה נראה יותר מסתבר להגיד בראשונים לשיטתם העקרונית – הש"ך (קפט, מה) קבע שהפלגה כפולה אינה הפלגה, כאשר הט"ז (קפט, לא) חלק על דבריו. לגבי הפלגה קצרה עוקרת הפלגה ארוכה, הש"ך (קפט, לא) נקט שההפלגה עוקרת, בעוד הט"ז (קפט, יח) חלק על דבריו. ביחס לעונה בינונית לאישה שיש לה וסת ולא ראתה בשעת וסתה, הש"ך²⁰ החמיר שיש לחוש ליום העונה בינונית, והט"ז (קפט, לא) חלק על דבריו.

רק במקרה בו היא הגיעה ליום ה־30 ולא ראתה, רק אז אנחנו אומרים שהיא מוחזקת לראות, כי אחרת היא מוצאת מכלל שאר הנשים שרואות בתוך 30 ימים.

19. ראה לעיל הערה 6.

20. כך היא פשוטות לשונו (קפט, סו). שם, עסק בתינוקות שקבעה לה וסת להפלגות קצרות (של 20 ימים), ואחר כך הפסיקה למשך שלוש עונות שלה (60 ימים). במקרה זה, אומר הש"ך שאם תראה עליה לחוש "לראייתה [כלומר: להפלגה שהייתה לה – ד"ב] או לעונה בינונית" בניגוד למקרה בו הפסיקה שלוש עונות בינונית. פשוטות הדברים מורה לעניות דעתי כמו שאמר הרב מיכאל קופמן (בית האוצר – נידה, עמוד קצ"ד (בני ברק תשע"ו) על הגמרא נדה ט, ב), שאם תראה לאחר 60 ימים, עליה לחוש ליום ה־80, ואם לא תראה בו עליה לחוש לעונה בינונית. נראה שלפי זה זאת נקודת ההבדל לשיטת הש"ך בין וסת החודש לעונה בינונית

אולם, כפי שפתחנו את דברינו, מעצם הדינים השונים שנקטו האחרונים אפשר להוכיח רק שלא כשיטת הרמב"ן, ואי אפשר להוכיח שלא כשיטת הרשב"א – לדברינו הט"ז אכן סובר כדברי הרשב"א, שיש גורם המגיע כל יום מסוים. אבל, בדברי הש"ך אין הכרח שיסבור כמו הרמב"ן שהיסוד הוא "מתמלאת ונופצת".

ה. סיכום

נחלקו הראשונים ביסוד דין וסת הפלגה. לשיטת הרמב"ן, וסת האישה הוא תהליך טבעי שבו האישה מוציאה דם. זהו תהליך האורך זמן מסוים, החל מהראייה הקודמת. לעומת זאת, לשיטת הרשב"א והר"ן וסת פירושו שהיום המסוים גורם לה לראות. ראינו שהרמב"ן לשיטתו פירש זאת בשתי סוגיות: ביחס להפלגה קצרה שעוקרת הפלגה ארוכה וביחס לעונה בינונית. כמו כן, ראינו שעקרונית ניתן היה בכל הסוגיות לנקוט כרמב"ן הלכתית, גם אם ביסוד הדין נבאר כדברי שאר הראשונים, אך הרמב"ן לשיטתו היה מוכרח לדבריו בכל הסוגיות הנ"ל. לסיום, ראינו שהש"ך הולך בעקבות הרמב"ן והט"ז בעקבות הרשב"א והר"ן (למעט בהפלגה כפולה, שראינו שאפשר לנקוט כשתי האפשרויות), אך אמרנו שאין הכרח שהש"ך יסבור גם בטעם הדין כרמב"ן.

(שכן לשיטתו בסימן קטן ל' הם חלים באותו יום). אולם עיין בדברי הרב געשטעטנר ב"נתן פריז" (קפט, צה) שפירש אחרת את דברי הש"ך.

ו. נספח – ביאור שיטת הרמב"ן בוסת ההפלגה

בפנים המאמר, ציינו לשיטת הרמב"ן, לפיה אין מושג של וסת החודש, אלא של וסת ההפלגות בלבד (בצורה אחרת מאשר נקט תלמידו הרא"ה, שדבריו הובאו לעיל). הרמב"ן קיצר בדבריו, ויש להבין כיצד הוא מבאר את דברי המשנה וסוגיית הגמרא.

במשנה נאמר:

היתה למודה להיות רואה יום ט"ו ושינתה להיות רואה ליום כ' – זה וזה אסורין. שינתה פעמים ליום כ' – זה וזה אסורין. שינתה ג' פעמים ליום כ' – הותר ט"ו, וקבעה לה יום כ', שאין אשה קובעת לה וסת – עד שתקבענה ג' פעמים, ואינה מטהרת מן הוסת – עד שתעקר ממנה ג' פעמים.

(נדה סג, ב)

במשנה זו, עולה לכאורה שיש צורך בארבע ראיות לצורך קביעת וסת. אולם, בגמרא מצאנו מחלוקת אמוראים:

איתמר, ראתה יום חמשה עשר לחדש זה, ויום ט"ז לחדש זה, ויום שבעה עשר לחדש זה. רב אמר: קבעה לה וסת לדילוג. ושמואל אמר: עד שתשלש בדילוג.

(נדה סד, א)

כאן נחלקו האמוראים האם יש צורך בשלוש ראיות או בארבע כדי לקבוע וסת, כאשר הגמרא לא עימתה בין מחלוקת זו לבין דברי המשנה. הראב"ד הסביר, שרב ושמואל נחלקו במקרה של וסת החודש, בעוד המשנה עוסקת בוסת ההפלגה, ולכן אין מהמשנה קושיה על דברי רב. אולם, הדבר לא יעלה מזור לשיטת הרמב"ן, שנקט שאין מושג של וסת החודש!

הרמב"ן טען בדבריו שוסת ההפלגה נקבעת בשלוש ראיות²¹. ביחס למשנה, כתב הרמב"ן ש"למודה שאני". כלומר, במשנה המקרה הוא שהאישה רגילה לראות כבר ביום ט"ו, ולכן ראייה זו אינה מן המניין. בהסבר הדין במשנה כתב כי "מתחלה כיון שראתה בט"ו בחדש זה וחזרה וראתה בט"ו בחדש זה נכרת הפלגת וסתה מעתה", לעומת וסת הדילוג שם "לא יודע וסתה של זו שהרי הפליגה ולא דילגה כלל ומנין לנו שלדילוג היא מכוונת שמא תראה בחדש הבא בי"ו והוסת שוה".

לכאורה הדברים סתומים – אם אין משמעות לימי החודש, מה הכוונה שלא יודע וסתה? למה אם ההפלגה היא של 30 ימים (או פחות מכך) אנחנו אומרים ש"נכרת הפלגת וסתה"

21. בניגוד לפסיקתו בהלכותיו (ה, יא).

כבר מההפלגה הראשונה, בעוד אם ההפלגה היא של 31 ימים ולמעלה, כבר לא נודעה ההפלגה?

ראינו לעיל שהרמב"ן מסביר את דין עונה בינונית בכך שאשה רגילה רואה בתוך 30 יום, ועל כן אם לא ראתה עד היום האחרון, אנחנו מניחים שהיא תראה ביום ה־30. אם כן, עולה שאם יש לאישה הפלגות של 31 יום, היא למעשה משנה את וסתה – הוסת שלה מתאחרת ביום בכל פעם, שהרי דרכה של אישה לראות בכל 30 יום. אם כן, אין כאן הפלגה קבועה מהרגע הראשון – יש כאן שינוי של הוסת, ולמעשה אין כאן הפלגה שניתן לקבוע אותה. רק כאשר "שינוי" זה יתבצע שלוש פעמים, תקבע "הזזה" זו כוסת הדילוג. כאשר ההפלגה קטנה מ־30 יום, יש לקבוע את ההפלגה בלבד, ולא את השינוי, כאשר דבר זה נעשה בשלוש פעמים בלבד²².

22. להסבר אחר בשיטת הרמב"ן עיין בפרדס רימונים (פתיחה לסימן קפ"ט, עמוד יד [מהדורת מכון כלילת יופי, ירושלים תשנ"ה]).